

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ: КОНСЕРВАЦІЯ ТА РЕКУЛЬТИВАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ ТА ЄС

SOME ASPECTS OF SOIL'S LEGAL PROTECTION: CONSERVATION AND RECLAMATION IN UKRAINE AND THE EU

Мельник О.Г., к.ю.н.,
старший викладач кафедри теоретико-правових
та соціально-гуманітарних дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

Охорона ґрунтів це окремий комплексний напрямок земельно-правового регулювання та належного режиму певної категорії земель, і, скоріше за все, не доречно було б розглядати еколого-збалансоване землекористування як складовий елемент охорони земель в нашій державі. Доцільно окремо виділяти поняття правової охорони земель саме сільськогосподарського призначення і узагальнювати думку науковців у цій сфері та визначити, що це є сукупність правового впливу, який спрямований на належне втілення науково обґрунтованої ефективності еколого-збалансованого використання земель саме цього елемента як основного засобу виробництва в сфері сільськогосподарства. При цьому важливо врахувати пріоритет права сільськогосподарського землекористування перед усіма іншими видами та важливої взаємодії землі з іншими природними ресурсами. Через те не дивно, що в тому ж Земельному Кодексі передбачено, що основним завданням охорони земель в Україні є саме збереження та відтворення земельних ресурсів, екологічної цінності природних та інших якостей земель.

Відновлення земель може бути не лише в межах окремої категорії, це також і поліпшення, в першу чергу, якісного стану земель як сільськогосподарського, так і лісогосподарського призначення, які використовуються як базовий засіб виробництва. Мова йде про відновлення їх якісного стану, а саме про відтворення родючості ґрунтів, важливим елементом є підвищення продуктивності земель, а певна специфіка властива й відновленню земель, що перебувають під особливою охороною.

Щодо консервації, їй підлягають деградовані та малопродуктивні землі, промислове використання яких є небезпечним для екології та економічно неефективним. Проблема також полягає у тому, що техногенно забруднені земельні ділянки, на яких майже неможливо отримати екологічно чисту продукцію, а проживання людей на цих земельних ділянках є шкідливим для їх здоров'я. Основним завданням рекультивациі є виконання комплексу певних робіт і заходів, доведення порушених земель до стану, який був би придатний для їх використання у сільському, чи, скажімо, лісовому чи рибному господарствах для промислового та комунального будівництва чи створення зон відпочинку.

Ключові слова: земля, консервація земель, відновлення земель, рекультивациа земель, еколого-збалансованого використання земель.

Soil's protection is a separate complex area of land regulation and proper regime of a certain category of land, and most probably it would not be appropriate to consider ecologically balanced land use as an integral element of land protection in our country.

It is advisable to separately distinguish the concept of legal protection of land for agricultural purposes and summarize the opinion of scientists in this field and to determine that this is a set of legal impact, which is aimed at the proper implementation of scientifically sound efficiency of ecologically-balanced use of land of this element as the main means of agricultural production farms. It is important to consider the priority of agricultural land use right over all other species and the important interaction of land with other natural resources. It is not surprising, therefore, that the same Land Code stipulates that the main task of land protection in Ukraine is precisely the conservation and reproduction of land resources, the ecological value of natural and other qualities of land.

Land restoration can be not only within a separate category, it can also improve, first of all, the quality of agricultural and forestry land, which are used as a basic means of production. It is a question of restoring their qualitative state, namely the reproduction of soil fertility, an important element is the improvement of the productivity of lands, and a certain specificity is peculiar to the restoration of lands under special protection.

As regards conservation, it is subject to degraded and low-productivity land whose industrial use is environmentally hazardous and economically inefficient. The problem is also that man-made land, where it is almost impossible to get clean produce, and living on these land plots is detrimental to them health.

The main task of reclamation is to perform a set of specific works and activities, to bring the disturbed lands to a condition that would be suitable for their use in agriculture, or, say, forestry or fisheries for industrial and communal construction or the creation of recreation areas.

Keywords: land, land conservation, land restoration, land reclamation, ecologically-balanced land use.

Key words: land, land conservation, land restoration, land reclamation, ecologically-balanced land use.

Відновлення земель можливе не лише в рамках окремої категорії. Мова йде про поліпшення якісного стану земель як сільськогосподарського, так і лісогосподарського призначення, які використовуються як базовий засіб виробництва, тобто відновлення їх якісного стану, і, що важливо, відтворення родючості ґрунтів та підвищення продуктивності земель. Є певна особливість що властива і відновленню тих земель, які підлягають особливій охороні. Важлива роль відновлення земель спричинена різними факторами. В першу чергу, негативний вплив на стан земель здійснює антропогенна діяльність, хоча і до ерозії ґрунтів можуть призвести також і природні чинники. Відновлення земель має здійснюватися в різних правових формах, мова йде про природне та штучне відновлення земель. А, форми природного відновлення земель це, в першу чергу, консервація й рекультивациа, а формою штучного відновлення науковці вважають консолідацію земель.

У законодавстві України передбачені принципи, що регулюють основні засади і окремі правові принципи державної політики у сфері охорони земель, вони окреслюють пріоритет норм екологічної безпеки у належному використанні землі, та відшкодування спричинених збитків за порушення законодавства України про охорону земель [1, с.115]. Стаття 164 Земельного кодексу [2] передбачає зміст охорони земель, що включає в себе

- обґрунтування і забезпечення досягнення раціонального землекористування;
- захист земель від ерозії, переосушення, забруднення відходами виробництва, хімічними та радіоактивними речовинами та від інших несприятливих природних і техногенних процесів;
- збереження природних водно-болотних угідь;
- консервацію деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських угідь та ін.

Також важливо сказати про нормування та певне обмеження впливу господарської діяльності на земельні ресурси. Закон України «Про охорону земель» визначає важливість поєднання заходів економічного впливу та юридичної відповідальності в галузі охорони земель, та збільшення ролі публічності у вирішенні питань охорони земель та, окремо, доцільне використання бюджетних коштів на охорону земель.

Теоретична основа дослідження. Проблему охорони земель досліджували в Україні такі поважні вчені в даній галузі як, Ю.С. Шемшученко, В.І. Андрейцев, Н.І. Титова, М.В. Шульга, П.Ф. Кулинич, В.В. Носік Гуцуляк Г., Д. Добряк, Мазій Н., Сохнич А., Третяк А. та багато інших. Завдяки роботам цих вчених напрацьовано систему підходів та розроблено практичні рекомендації щодо вирішення проблем сучасного землеустрою України в системі управління земельними ресурсами та охорони земель.

Впровадження сучасних екологічних вимог у земельні відносини дає можливість забезпечити відповідне застосування природоохоронних технологій виробництва, здійснити комплексні заходи щодо охорони земель від негативних як природних так і антропогенних процесів, таких як ерозія, заболочування, чи будівництво й експлуатація об'єктів, що негативно впливають на якісний склад ґрунтів і стан земель та є причиною їх забруднення хімічними радіоактивними чи бактеріальними речовинами. Часто застосовують такий засіб як відновлення родючості і вигляді консервації земель, тобто виведення їх з обігу. Цей захід переважно застосовують для перезволожених, посушливих чи малопродуктивних земель. Вирішуючи ці питання важливо розробити умови передачі земель на консервацію власниками і орендарями. При цьому важливо врахувати розрахований для них розмір компенсації за, для прикладу, втрати врожаю, визначені їх права та обов'язки щодо законсервованих земель. В бюджеті проведення консервації земель потрібно передбачити можливість консервації і водних джерел, прибережних територій, порядок використання надр на законсервованих землях [3].

Нажаль, за роки реформ погіршилися заходи щодо підвищення родючості ґрунтів та захисту землі, інфраструктура села перебуває у не належному стані, на фермерських господарствах відбулися не зовсім вдалі організаційно-господарські та організаційно-територіальні зміни, які не були узгоджені з організацією територій. Не сприятливі наслідки землекористування створені без господарським використанням землі, державними програмами, а використання земель важливо включати конкретні заходи щодо відновлення деградованих та непродуктивних земель. При цьому економічно вигідною може стати консервація земель, що передбачає припинення господарського використання таких земель шляхом їх залуження або заліснення. У результаті цього агроландшафти і навколишнє середовище загалом стають більш привабливими, послаблюються суперечності в ланцюгу «людина – природа» [4].

Як вказано вище, значною мірою проблематика збереження і підвищення родючості земель вирішується на етапі державного управління використанням і належною охороною земель. З метою покращення стану деградованих сільськогосподарських земель передбачається виведення їх із інтенсивного сільськогосподарського виробництва на консервацію. Закон України «Про охорону земель» [5] передбачає, що консервація земель - це припинення господарського використання на визначений термін та залуження або заліснення деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок, на яких неможливо одержувати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я.

Держава здійснює економічне стимулювання заходів щодо охорони та використання земель і підвищення родю-

чості ґрунтів землевласниками та землекористувачами шляхом:

- звільнення землевласників і землекористувачів від плати за землю, за земельні ділянки, на яких виконуються роботи з меліорації, рекультиватії, консервації земель та інші роботи щодо охорони земель на період тимчасової консервації, будівництва та сільськогосподарського освоєння земель відповідно до затвердженої документації із землеустрою;

- компенсування сільськогосподарським товаровиробникам недоодержаної частки доходу внаслідок консервації деградованих, малопродуктивних, а також техногенно забруднених земель що передбачено Законом України «Про охорону земель» [5].

Консервації підлягають деградовані та малопродуктивні землі, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, а також техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я.

Консервація земель здійснюється за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування на підставі договорів з власниками земельних ділянок. Підставою для того що прийняти рішення про консервацію земель є подання органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, що здійснюють контроль за використанням та охороною земель.

Серед різновидів заходів з охорони земель статтю 166 Земельного кодексу України [2], статтю 52 Закону України «Про охорону земель» [5] передбачено проведення рекультиватії порушених земель. У цьому зв'язку важливим є з'ясування змісту правовідносин щодо здійснення рекультиватії порушених земель як одного з виду заходів по покращенню якісного стану земель та відповідність існуючому в Україні правовому регулюванню законодавству ЄС. Земельне законодавство встановлює, що землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультиватії [6, с.60].

Рекультиватії підлягають землі, які, в першу чергу, змінилися у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та в гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт. Законодавство України не встановлює визначених критеріїв, що свідчили б про необхідність проведення рекультиватії, якщо зменшення якісних характеристик земельної ділянки відбувається поступово протягом тривалого часу, наприклад від п'яти ч більше років. У Директиві Європейського парламенту та Європейської ради від 22.09.2006 р. закріплюються загальні принципи охорони ґрунту в Європейському Співтоваристві. Зокрема, передбачається закріплення вимоги створення в державах-членах ЄС національних програм охорони та рекультиватії ґрунтів, які повинні переглядатися як мінімум раз в 5 років. Щодо України, то прийняття таких програм з рекультиватії дозволило б не тільки констатувати покращення чи погіршення стану ґрунтів, а й визначити відповідальних державних суб'єктів або органи місцевого самоврядування за здійснення відповідних робіт або контроль за їх проведенням. Тому, рекультиватія у ситуації коли погіршилися якісні характеристики ґрунту також може бути обов'язком землекористувача. Якщо він не здійснює дій щодо покращення чи відновлення якісних характеристик ґрунту, то рекультиватія здійснюватиметься і, наприклад, за рішенням суду де позивачем буде відповідна рада. Важливо врахувати, що чинне законодавство України не чітко визначає вимоги і обставини, при настанні яких відповідна рада може вимагати,

а землекористувач зобов'язаний здійснити рекультивацию такої земельної ділянки.

Доцільно наголосити, що процеси відновлення земель в певній мірі впливають на стан навколишнього природного середовища. Тому відновлення земель має справляти позитивний вплив на інші природні ресурси. Так, проведення рекультивации порушених земель лісгосподарського призначення повинне забезпечувати поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості [7 с.142].

Важливо відзначити, що підсилений рівень правової охорони земель які представляють собою особливу цінність, втулюється у визначенні в нормах права загальної заборони на використання таких земель не за їх основним цільовим призначенням.

Отже, підсумуємо сказане вище, рекультивация земель — це комплекс організаційних, технічних, правових чи інших необхідних заходів, здійснюваних з метою відновлення ґрунтового покриву, покращення стану та продуктивності порушених земель. Земельний кодекс України визначає ґрунти земельних ділянок, незалежно від їх власника чи цільового призначення, об'єктом особливої

охорони. Важливе завдання рекультивации полягає в тому, щоб виконати необхідні роботи і заходи, та довести порушені землі до стану, придатного для їх використання у сільському, лісовому, господарствах, для промислового та комунального будівництва чи зон відпочинку. Рекультивации підлягають усі землі, що зазнають змін у рельєфі, ґрунтовому покриві, ті зміни які відбуваються або вже відбулися у процесі гірничих, будівельних чи інших робіт. Необхідно рекультивувати і еродовані ґрунти, а при відповідних умовах і землі з низькопродуктивними ґрунтами. Консервация земель здійснюється лише щодо земель, відновити продуктивні та екологічні властивості яких у процесі їх сільськогосподарського використання вже неможливо.

Охорона ґрунтів вважається однією з досить серйозних проблем у сучасному світі. Від неї залежить забезпечення продовольством населення нашої планети, і варто врахувати, що воно постійно зростає. Через ці факти, збереження і відтворення родючості ґрунтів та екологізація в аграрній сфері може бути вирішенням і продовольчої, і екологічної, і економічної проблем, що в цілому, впливає на забезпечення національної безпеки нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко, А. О. Теоретичні основи та принципи державної політики у сфері земельних відносин в Україні. Інвестиції: практика та досвід, 2018, 16: 114-122.
2. Земельний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*, 2002, № 3-4, ст.27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
3. ЗИГРІЙ, Ольга; МАЛИНОВСЬКИЙ, Віктор. Особливості державного управління використанням земель сільськогосподарського призначення в Україні. 2018.
4. Горлачук В. В. Управління земельними ресурсами / В. В. Горлачук. — Миколаїв : вид-во МФ НаУКМА, 2012. — 316 с
5. Про охорону земель. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*, 2003, № 39, ст.349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15>
6. КУРИЛО, В. І.; ЛЕБІДЬ, В. І. Окремі аспекти правового регулювання відносин у сфері рекультивации земель в Україні та відповідність вимогам ЄС. Міжнародний науковий журнал Інтернаука. Серія: *Юридичні науки*, 2017, 1: 59-62.
7. Мельник О.Г. Стале землекористування та вирішення екологічних проблем у Європейському Союзі як досвід на шляху до забезпечення сталого розвитку в Україні / О. Г. Мельник // *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: наук. зб.* — 2018. - № 1. - С. 141-144.